

D.

Metodika

r

K otázce využití novověkých písemných pramenů v archeologické praxi

PETR SOMMER

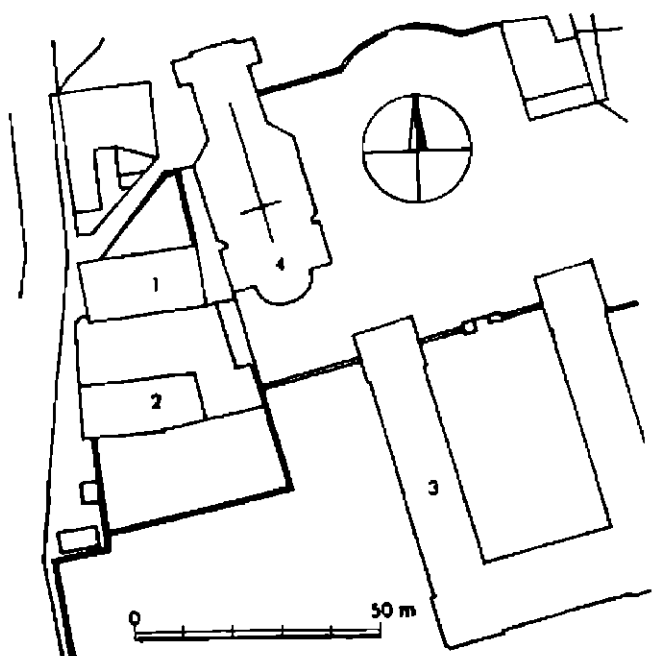
Není třeba zdůrazňovat, že studium novověkých písemných a ikonografických pramenů tvoří nedílnou součást přípravné práce a závěrečného hodnocení získaných informací při velké části archeologických výzkumů středověkých sídlištních objektů a komplexů. Je však skutečností, že k těmto pramenům obvykle přistupujeme se zvýšenou nedůvěrou, která je sice částečně oprávněná s ohledem na časový odstup pramene od zkoumaného objektu, ale která může být často příčinou zanedbání významných informací stojících na úrovni informací primárního s objektem soudobého pramene. Co vlastně můžeme očekávat od novověkých pramenů? Zůstaneme-li v rámci tohoto příspěvku jenom u deskriptivní funkce novověkých popisů a vyobrazení objektů, které znal jejich autor z autopsie, mohou nastat především tři základní možnosti: 1. Novověký pramen popisuje to, co je mu současné. Při tomto popisu může pramen vypovídat jenom o objektech, které jsou mu současné i dobou svého vzniku. 2. Při popisu stávající situace na konkrétní lokalitě může novověký pramen naznačovat návaznost novověkých objektů na zaniklé nebo silně deformované středověké objekty. 3. Novověký pramen může popisovat málo nebo více poškozené středověké objekty, které přežily do doby vzniku pramene, a tím se vlastně — podle kvality záznamu a charakteru dochování objektů — jeho informace blíží kvalitě informací středověkých s objektem současných pramenů.

V souvislosti s archeologickou praxí nás ovšem zajímají především možnosti 2 a 3. Příkladem aplikace novověkých pramenů při objasnění vývoje lokality směrem od známého novověkého stavu k jejímu neznámému stavu středověkému je objasnění stavebního vývoje hospodářské budovy děkanství v Postoloprtech, o. Louny. Protože zdejší nález a jeho interpretace budou v nejbližší době publikovány v AR (Sommer, Štauber, v tisku), shrneme jenom nejdůležitější informace, které se k tomuto nálezu vztahují.

V budově hospodářského stavení v Postoloprtech bylo objeveno románské zdivo dochované až do výše prvního patra. Zdivo bylo vybudováno ve dvou stavebních etapách, přičemž v mladším úseku zdíva, které datujeme do doby kol. poloviny 12. století, bylo v úrovni 1. patra odkryto šesteronásobné sdružené románské okno. Starší zdivo zatím datujeme všeobecně do doby první kamenné výstavby konventu, který je poprvé uváděn ve druhé knize Kosmovy kroniky, vzniklé v letech 1119—1122 (Třeštík 1968, 53). Celé románské stavební torzo bylo začleněno do pozdněgotického objektu, jehož část se stala součástí uvedeného novověkého hospodářského stavení. Při vyhodnocení nálezu šlo také o to, abychom zjistili, jakými proměnami lokalita prošla a co dalo příčinu ke stavebním změnám, které ve svém výsledku způsobily, že unikátní část románské architektury skončila jako obvodová zeď stodoly. Podle novověkých archivních pramenů, citovaných již na konci minulého století, bylo zřejmé, že někde v místech hospodářského stavení stával kostel sv. Františka Serafínského se

školou. Na základě detailního popisu stavu kostela v děkanské pamětnici založené v r. 1741, na základě korespondence majitele panství ze 40. let 18. stol. a na základě vedut z doby kol. r. 1727 bylo možné konkretizovat nálezovou situaci v hospodářském stavení, lokalizovat zaniklý kostel i školu a k identifikovaným stavbám vztáhnout Sedláčkovu zprávu k r. 1692 (1923, 414—415), že kostel a škola vlastně stojí v místech zaniklého benediktinského konventu Porta apostolorum a jsou jeho částí. Tento klášter nebyl až dosud přesně lokalizován. Zatím se vycházelo z nejasné Kosmovy zprávy, že klášter stával někde v blízkosti luckého hradiště Drahuš. Již na konci minulého století proto proběhl na hradišti, situovaném na levý břeh Ohře, asi 600 m JZ od dnešních Postoloprty, výzkum, který však nepřinesl žádná pozitivní zjištění. Podle zlomků archivní dokumentace v OA Louny se zdá, že šlo o výzkum poměrně rozsáhlý, který by v případě správnosti předpokladu, že Porta apostolorum stávala na Drahuši, musel alespoň doložit torza rozsáhlé klášterní zástavby, kterou v areálu tak významného konventu právem očekáváme. V souvislosti se všemi těmito skutečnostmi jsme hodnotili nález románského a pozdněgotického zdiva. Dospěli jsme k závěru, že kostel sv. Františka Serafínského vznikl asi v 2. pol. 15. stol. jako farní svatyně pro nově se konstituující Postoloprty, které v husitských válkách ztratily své přirozené hospodářské i farní centrum — konvent P. Marie. O farním kostele sv. Františka se poprvé dozvídáme až na začátku 16. stol. Charakter jeho stavby i samotné patrocinium nedovoluje klást objekt do doby existence kláštera. Jediným vysvětlením návaznosti pohusitského kostela na románské zdiva, které naznačuje i uvedená Sedláčková zpráva, je návaznost Serafínského chrámu na zbytky klášterní zástavby. Tuto interpretaci velmi podporuje i nález šesteronásobného sdruženého okna, které již vzhledem k vlastní výjimečnosti nemohlo figurovat v objektu příslušejícím k okrajové zástavbě konventu. Je třeba zdůraznit, že dnes známé prameny ani nedovolují uvažovat o existenci jiného významného objektu extra muros monasterii, v němž by mohl fungovat objekt s tak unikátním architektonickým prvkem. Výsledkem těchto zjištění a vzájemné konfrontace všech druhů pramenů je tedy lokalizace zaniklého konventu do prostoru dnešních Postoloprty.

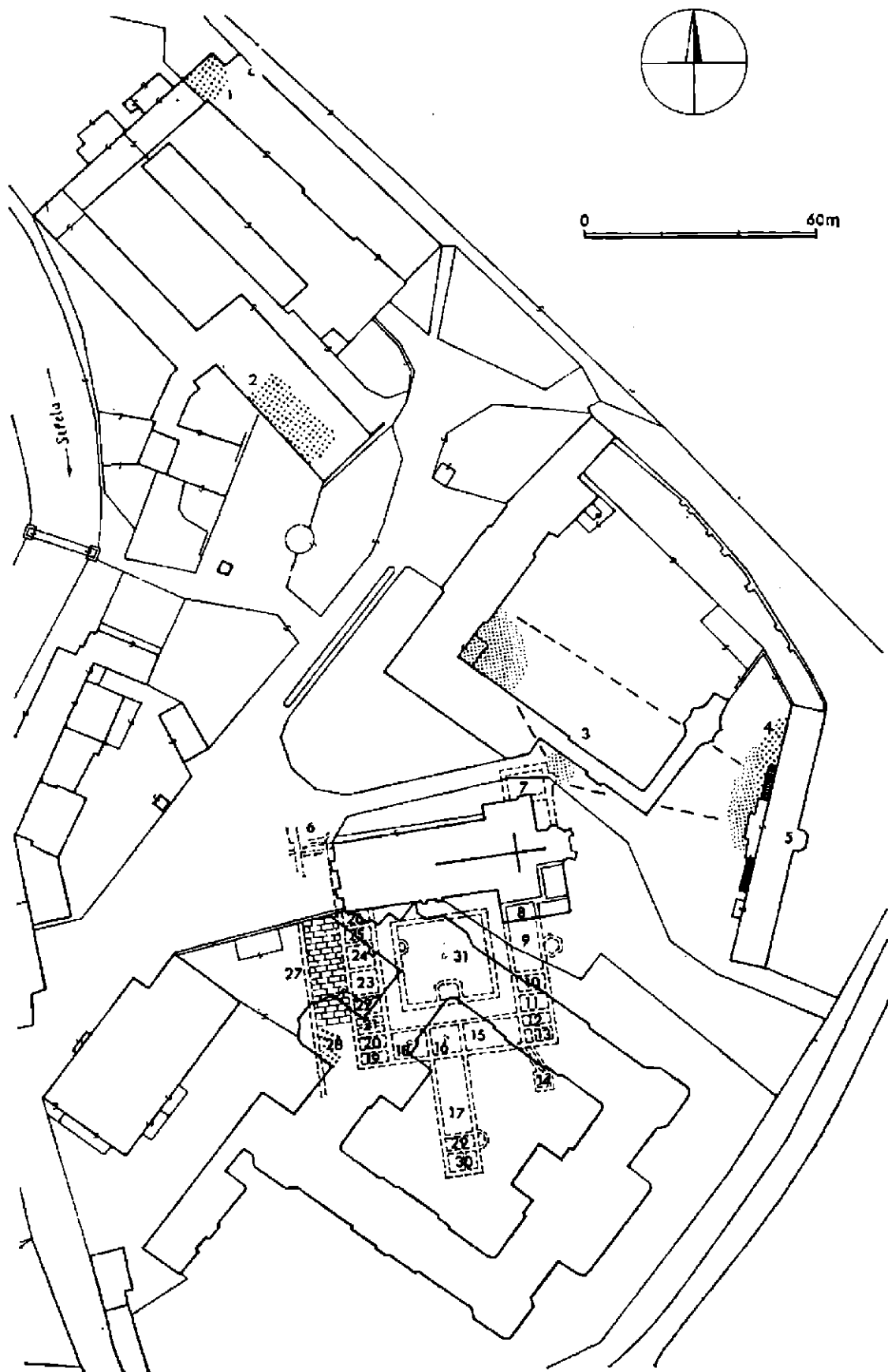
Příkladem třetí uvedené možnosti využití novověkých pramenů je možnost detailní analýzy novověkých písemností a ikonografických pramenů s cílem stanovení stavebního schématu a funkce jednotlivých objektů v bývalém cisterciáckém konventu v Plasech, o. Plzeň-sever. Tento objekt byl donedávna poně-

Obr. 1. Postoloprty, o. Louny. 1 budova děkanství, 2 hospodářské stavení — nález románského zdiva ve východní části jeho jižní obvodové zdi, 3 zámek, 4 děkanský kostel P. Marie.

kud stranou archeologického i uměleckohistorického zájmu, i když je zřejmé, že jak ve stojících budovách, tak pod povrchem terénu skrývá zbytky komplikované středověké zástavby. Vzhledem k tomu, že nejsou známy téměř žádné středověké zprávy, které by blíže charakterizovaly stavební vývoj tohoto významného řádového domu, musíme hovořit o štěstí, že se v novověkých pramelech zachovaly velmi podrobné a konkrétní informace o zbytcích středověkých staveb, a to z doby těsně předcházející důkladné barokizaci objektu. Z barokních písemností jde především o domácí kroniky Mauritia Vogta a Benedikta Scheppla. Zdá se, že Vogtova *Tilia Plassensis* (podle J. Čechury, J. Kuthana — 1982, 276 — byl autorem J. M. Pelikán), dovedená až k r. 1729, není v mnohém zdaleka tak přesná a podrobná jako dílo Benedikta Scheppla, vzniklé k 600. výročí založení kláštera, tedy k r. 1744. Přesto nebyly Schepplovy údaje až dosud analyzovány a využity. Údaje barokních kronik lze kombinovat a konfrontovat s vedutami Plas, především s Willenbergovým pohledem ze zač. 17. stol. a s vedutou M. Vogta, publikovanou v r. 1712. Protože při této příležitosti není možné věnovat se v plné šíři rozboru a kritice všech údajů obou uvedených barokních kronik, chtěl bych upozornit především na významné informace B. Scheppla, které již v r. 1909 částečně publikoval A. Podlaha (v tomto článku cituji podle této Podlahovy edice).

Benedikt Pavel Baltasar Scheppel se narodil v r. 1678, v r. 1699 vstoupil do plaského konventu, v r. 1730 se zde stal převorem a žil zde až do své smrti v r. 1748 (cf. Podlaha 1909, 223, pozn. 1). Podle svých slov žil v Plasech již jako malý chlapec, neboť říká: „Nunc ea solum, prout ante 58 circiter annos monasterium puer tenaci recolens memoria conspexeram, calamo depingam.“ Podlaha (1909, 223). Schepplovo líčení doplňuje podrobný popis konventu a konventního kostela se dvěma plánky. Popis je podle Schepplových slov dílem Theofila Kerhbauma. Z kroniky B. Scheppla (*Lapis sepulchralis*), J. M. Pelikána—M. Vogta (*Tilia Plassensis*) a z uvedených vedut se dozvídáme mnoho o nepochybně předhusitském stavu celého kláštera. Ústřední stavbou konventu byl pochopitelně kostel, který podle Willenbergovy veduty ležel ještě na zač. 17. stol. v troskách. Šlo o týž chrám, který v r. 1204 — tedy 60 let po založení konventu — světil biskup Robert (CDB II, č. 48, 43—44) a který známe jako „*ecclesiam maiorem*“. Z tohoto označení ovšem nelze usoudit, zda původní menší kostel stával na místě dnešní basiliky, která si uchovala velkou část románských zdí, nebo zda stával na jiném místě. Willenbergův pohled zachycuje torzo konventního chrámu s transeptem, s patrně severní stěnou hlavní lodi se čtyřmi viditelnými klenebními čely a zřejmě s jižním obvodovým zdívkem, v němž vidíme další klenební čela — snad ambitu (?). Na vedutě figuruje i vítězný oblouk a s největší pravděpodobností i pobožené západní průčelí chrámu. Podle Schepplova popisu měla být u západního průčelí kostela stará věž, k níž sahalo původní chrámové průčelí („... longlorem fulsse olim ecclesiam, usque ad turrim antiquam iam decurtatam...“, Podlaha 1909, 225). Na Willenbergově vedutě tuto věž nelze spolehlivě identifikovat, její existenci by však mohla naznačovat dlátková střecha objektu u jižního boku prelatury. Kostel byl v letech 1661—1666 obnoven opatem Kryštofem Tenglerem, ale ne v původní předhusitské délce (Podlaha 1909, 226). Podle Scheppla stávaly na jeho severní straně tři kaple, z nichž po Tenglerově obnově existovala pouze kaple sv. Bartoloměje, ovšem v pozmeněné barokní podobě („... tría habuisse versus abbatiam prominentia sacella...“, Podlaha 1909, 225; na plánu kostela je u Scheppla již jenom kaple sv. Bartoloměje u severní stěny severního ramene transeptu). Tyto údaje korespondují se zjištěními Friedlova výzkumu (1920). Je ovšem otázka, zda jsme schopni spolehlivě rekonstruovat nálezovou situaci tohoto

Obr. 2. Plasy, o. Píseň-sever. 1 zaniklá věž, 2 raně středověká hospodářská budova, 3 hřbitov jenom velmi přibližně lokalizovaný na základě zpráv B. Scheppla, 4 zbytky, tzv. královské rezidence podle svědectví B. Scheppla, 5 patrová kaple, 6 pokus o rekonstrukci nálezové situace Friedlova výzkumu z r. 1920, 7 zaniklá kaple sv. Bartoloměje, 8 atrium sacristiae, 9 kapitulní síň, 10 cubiculum lanitoriae, 11 porta lanitoriae, 12 gradus ad dormitorium, 13 camera refectorii, 14 secessus, 15 refectorium, 16 atrium, 17 refectorium aestivum, 18 culina, 19 cubiculum coci, 20 dispensa, 21 západní průchod a schody ad dormitorium, 22 bibliotheca, 23 schola, 24 olim infirmaria, deinde novitiatus, 25 olim infirmaria, deinde novitiatus, 26 repositorium, 24 olim infirmaria, deinde novitiatus, 25 olim infirmaria, deinde novitiatus, 26 repositorium, 24 olim infirmaria, deinde novitiatus, 25 olim infirmaria, deinde novitiatus, 26 repositorium, 27 západní obvodová zeď zaniklého západního křídla předhusitského konventu se schematicky znázorněnou terakotovou dlažbou původního interiéru, 28 přibližně lokalizovaný nález zbytků pilotáže, 29 sacellum et spatiosum atrium, 30 cubicula, 31 rajský dvůr s ambitem, na jižní straně fons lapideus, na západní straně sacellum infirmariae s. Barbarae. Lokalizace č. 1 a 2 — Líbal, Pavlík 1980, č. 3—4, 6—31 — Scheppl 174.

K jižní straně kostela přiléhaly konventní budovy. O jejich dislokaci nás dobře informuje plán a popis v Schepplově kronice, které sice již zaznamenávají stav konventu po raně barokní obnově opata Wassmutia (Podlaha 1909a, 79) zemřelého v r. 1639, ale v mnohém korespondují s Willenbergovou vedutou z doby před přestavbou. Proto se můžeme domnívat, že stejně jako v případě kostela využili stavebníci vše použitelné z ruin konventu. V plánu figuruje prostor kuchyně s vysokým komínem, který spolehlivě identifikujeme na Willenbergově vedutě. Stejně spolehlivě identifikujeme jižní štítovou zeď refektáře vybíhajícího z jižního křídla konventu, který je vidět v pozměněné podobě na plánu a na Vogtově vyobrazení z r. 1712. Nejasný je účel zdíva probíhajícího podél východního křídla klausury. Snad patřil k západnímu rameni středověkého ambitu. Ze Schepplova popisu vyplývá, že se ve východním křídle klausury setkáváme i po Wassmutlově obnově s obvyklým členěním, tj. se sakristií a kapitulou, místo parlatoria však následuje cella lanitoriae a vstupní brána. Kapitulum, sakristie a prostor nad ní byly zcela jistě zaklenuty, klenbu kapituly nesly dva sloupy. Protože při přikreslení situace raně barokního konventu k půdorysu dnešního chrámu sledujeme přímou návaznost staré zachovalé sakristie — tedy dnešního depozitáře — na zaniklé kapitulou, lze usoudit, že i další prostory východního křídla a především půdorys křídla samotného mohly pocházet z doby předhusítské výstavby. Zcela původní dispozicí však asi východní křídlo nezachovalo. Totéž můžeme konstatovat u křídla jižního, kde byly v Schepplově době od východu tyto prostory: schodiště, komora zimního refektáře, secessus, zimní refektář, kuchyně, kuchařova cela a spížirna. Dvě poslední místnosti jasně vznikly v době úplné novostavby západního křídla klausury. Na tyto prostory totiž navazuje řada místností, které nelze očekávat ve středověkém západním křídle klausury. Pohled na Willenbergovu vedutu nás ihned poučí o tom, proč v těchto místech došlo k úplné novostavbě. Na zač. 17. stol. tu totiž nebyly zachovány ani zbytky původního zdiva. Tuto skutečnost naprosto jasně dokládá Schepplův postřeh, že v době stavby nového barokního konventu byla objevena zaniklá zeď souběžná s průčelím raně barokního konventu, mezi níž a konventem ležela středověká terakotová dlažba pokrytá vrstvou spáleného ječmene — bylo zde tedy s největší pravděpodobností cellarium. Část starého zdiva spočívala na pilotech, což je tedy, jak víme z příkladu pilotáže pod barokním konventem, zřejmě plaské stavební specifikum, ze statických důvodů nutné již ve středověku. Z celého Schepplova sdělení vyplývá, že středověký konvent zasahoval svým západním křídlem dále na západ. Můžeme předpokládat, že nalezená středověká zeď zároveň stanoví přibližnou délku původního románského konventního kostela, což opět koresponduje s výsledky Friedlova výzkumu. Zaniklé zdivo překračuje na Schepplově plánu délku západního raně barokního křídla klausury, což vzhledem k cisterciáckému původu stavby umožňuje rozvíjet další kombinace (popis konventu — Podlaha 1909, 230—232; o zaniklém západním křídle na str. 225).

Jako vzpomínku na starou předhusítskou dispozici plaského domu můžeme chápat další Schepplův popis objektů v nejbližším okolí konventu. Detailně se věnuje popisu prelatury a poměru její staré středověké a nové barokní verze (Podlaha 1909, 224—225). Velmi zajímavá je zpráva o okrsku konvršů východně od konventu a o celé řadě dalších objektů, které lze pracovní ztotožňovat s jednotlivými objekty na Willenbergově vedutě.

Velmi zajímavé jsou Schepplovy zprávy o plaské patrové kapli a o tzv. královské rezidenci, která s kaplí sousedila. Tato srostlice staveb je již dlouhou dobu předmětem diskusí a úvah, jejichž cílem je především lokalizace královské rezidence a stanovení původu a smyslu patrové kaple (cf. Čechura, Kuthan 1980).

Podle podrobných Schepplových sdělení musíme počítat s tím, že rezidence stávala severně od patrové kaple a zřejmě téměř zmizela i se svými základy pod barokní sýpkou opata Ondřeje Trojera. Podle Scheppla kaple vznikla okolo r. 1265, za opata Gerharda (Podlaha 1909, 229). Příznačné je, že Tilia Plassensis (1729, 79) přesně ví, že kaple sloužila králům a jejich doprovodu a že pro ně byla vybudována společně s rezidencí. Značná fabulační autorská licence, kterou můžeme pozorovat např. při popisu konventního kostela, se zřejmě uplatňuje i zde. Naproti tomu Scheppl — značně kritický — píše, že kaple se královská jenom „vulgo nominatur“. Přejímá sice teorii královské rezidence, ale kapli k této rezidenci zjevně nevztahuje. Přízemní sakrální prostor dokonce neváhá chápat jako pohřební kapli, a to na základě nálezů hrobů v okolí. Doslova píše: „Cernitur praeterea inter septa monasterii aliud sacellum, quod vulgo regium nominatur, cui olim coniuncta fuerat residentia regia, ob regum id temporis frequentem praesentiam, aedificatum circa annum 1265 sub Gerardo abbate... sub quo et aliud eiusdem magnitudinis cernitur hodie adhuc profanatum, quod, si augurari licet, videtur olim fuisse ob vicinum coemeterium sacellum defunctorum...“ Schepplova lokalizace královské rezidence směrem na sever od patrové kaple získává na značné pravděpodobnosti při vyhodnocení Willenbergovy veduty. Při hledání odpovědi na otázku smyslu patrové kaple byly vysloveny nejrůznější hypotézy. Je však nutné podotknout, že tyto hypotézy bez výjimky spočívají na nespolehlivém pozdním svědectví o vzniku této stavby a o vazbě kaple k panovníkově osobě (především Tilia Plassensis). Ze středověkých pramenů se o patrové kapli zmiňuje snad jenom listina z r. 1371 o urovnání sporu plaského a zlatokorunského opata: „...in capella superius sita, ubi abbates monasterii predicti (rozumí se Plassensi) sua comoda spiritalia habere consueverunt...“ (Kadlec 1949, č. 4, str. 248, ř. 5—6). Jestliže tato písemnost z 8. 1. 1371 skutečně hovoří o dnešní kapli sv. Maří Magdalény v 1. patře patrové kaple, zaznamenáváme zvláštní skutečnost, že v celé listině, ani v tomto úvodním příslovečném určení místa, nenacházíme zmínku o tom, že by v Plasech žila nějaká tradice královského původu kaple a její vazby k panovníkovi. Naopak z písemnosti vyplývá, že v 2. pol. 14. stol. horní kapli užíval opat. Vztah objektu k prelaturě, a tedy vlastně i k opatově osobě, uvedl již A. Friedl (1921, 268), když ve své zprávě o výzkumu hovořil o zazděném vchodu ze suterénu patrové kaple, směřujícím do podzemní komunikace vedoucí směrem k opatství. Analogický zazděný vstup našel Friedl ve sklepu prelatury, v její části naproti patrové kapli. Je zvláštní, že existence tohoto suterénního prostoru pod patrovou kaplí zůstala v dosavadní literatuře téměř nepovšimnuta, i když je jasné, že suterén tvořil vždy nedílnou součást kaple a že komunikace dodnes vystopovatelná alespoň v náznacích nutně souvisela s původním záměrem stavebníků tohoto sakrálního objektu. Pozorný Scheppl celou situaci dokreslil svým vyprávěním o propadlé části této chodby a uvádí bajku o jejím smyslu, kterou však právem odmítá (Podlaha 1909, 225).

Značnou pozornost věnoval Scheppl zaznamenání stavu hospodářského zázemí kláštera. Jestliže konfrontujeme jeho popisy objektů s Willenbergovou vedutou a posléze s Vogtovým vyobrazením, shledáváme, že řada staveb nezměnila ještě v 18. stol. své místo, i když přece jen došlo k řadě změn, oprav a do-staveb. Z celého tzv. hospodářského zázemí vyniká hospodářský dvůr situovaný na SZ okraj klášterišť. Dnes po objevu raně středověké budovy, interpretované D. Líbalem a M. Pavlíkem (1980) jako sýpka, můžeme konstatovat, že v areálu kláštera velmi pravděpodobně existoval i ve středověkém schématu hospodářský okrsek tam, kde jej nacházíme dnes a kde výrazně vystupuje i na Willenbergově vedutě. Námítky, které byly nedávno vzneseny proti lokalizaci a inter-

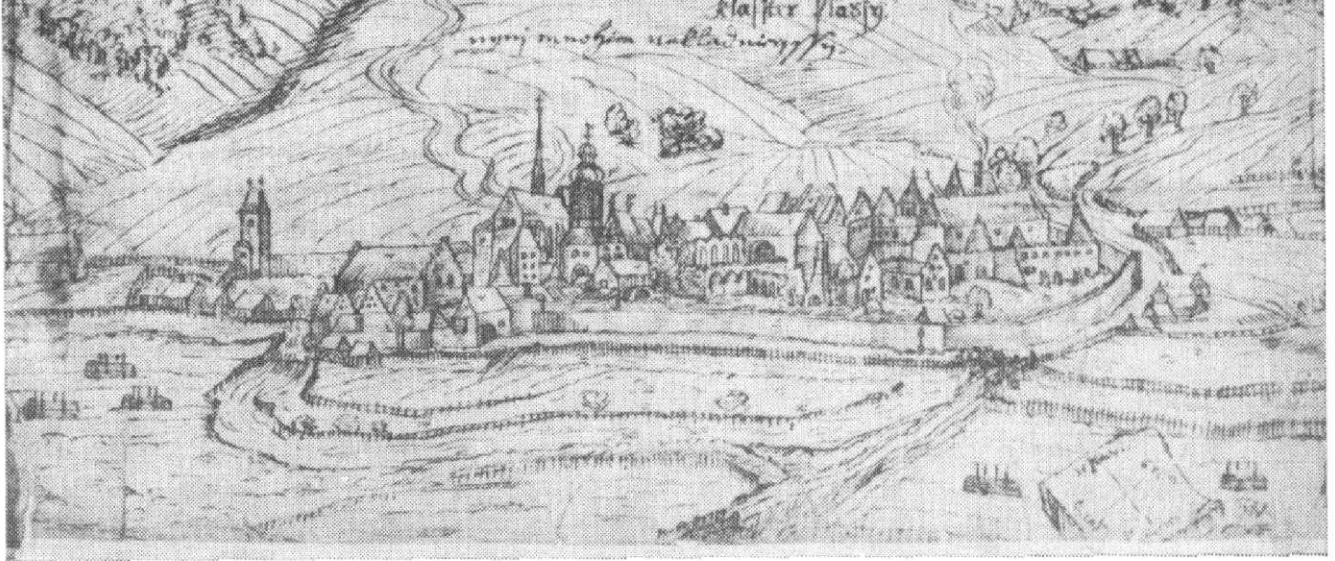
pretaci nálezu sýpky J. Kuthanem a J. Čechurou (1982), lze pravděpodobně akceptovat pouze v tom smyslu, že na SZ okraji klášterišťe nestála skutečná grangie. Jinak je nutné chápat nalezenou budovu jako výrazně hospodářský objekt zobrazený Willenbergem, o němž a o jeho účelu nás informuje Scheppl. Stará budova je Schepplem lokalizována i v rámci nové barokní budovy hospodářského dvora, jehož součástí se stala. Nové barokní křídlo totiž sloučilo starou hospodářskou stavbu s novou kanceláří, nad níž byly příbytky „pro officialibus oeconomicis“. To vše je v naprostém souladu s lokalizací raně středověkého objektu a s vedutou M. Vogta z r. 1712. Rovněž skutečnost, že k přestavbě původního objektu došlo za opata Trojera, stavitele barokních sýpek u patrové kaple, je v naprostém souladu s přenesením funkce staršího granaria na granarium nové a s využitím staré sýpky pro nový stavební záměr: „Willam oeconomicam, quae olim nomine ‚Sindhoff‘ appellabatur, post monasterii vero excidium ‚Steinhaus‘, ex eo fors, quod lapis lapidi vix cohaerebat, reverendissimus D. Andreas reaedificavit aut renovavit et amplavit... quod et factum est, cui adlecit noviter ex fundamentis cancellariam et habitacula supra eam pro officialibus oeconomicis, ut hodie cernitur.“ (Podlaha 1909, 224). V námitkách proti interpretaci raně středověkého objektu jako sýpky byl vznesen návrh na chápaní tohoto objektu jako špitálu (Čechura, Kuthan 1982, 274). Této možnosti podle mého názoru brání skutečnost, že objekt stál nepochybně infra septa monasterii zcela mimo kontakt s přístupovou komunikací a že charakter architektonických detailů dnes patrných na budově nesvědčí o jejím užívání jako obytného objektu. Navíc, neztotožníme-li přes všechny uvedené argumenty Willenbergův objekt s budovou nalezenou stavebním průzkumem (jak rovněž jako řešení naznačují Čechura s Kuthanem, str. 274), dostaneme se do neřešitelné situace, neboť nebude možné nalezené torzo ztotožnit se žádným z Willenbergových, Vogtových i Schepplových objektů. Přitom je jasné, že i kdyby se raně středověká budova dochovala do Willenbergovy doby jenom v dnes známém torzu, musela by se na jeho vedutě nutně uplatnit alespoň jako ruína.

Není možné rozepisovat se o dalších objektech, které lze na základě konfrontace jednotlivých novověkých pramenů alespoň přibližně lokalizovat v areálu dnešního plaského konventu. Zmíňme se ještě o skutečnosti, která opět posiluje naši důvěru v serióznost Schepplových údajů, a to o nálezech značné kumulace kostrových hrobů v okolí patrové kaple, zahrady barokního opatství a kaple sv. Bartoloměje (ossarium; cf. Podlaha 1909, 225 a 229).

Viděli jsme, že detailním rozbořem novověkých pramenů lze poměrně podrobně zrekonstruovat stavební schéma plaského konventu a že dokonce lze, alespoň v hrubých rysech, načrtnout kontury obrazu plaského konventu ve dvou časových horizontech, v předhusitském a pohusitském období. Je jasné, že ne u všech objektů bude možné takto detailně pracovat s novověkými prameny. Je rovněž jasné, že v žádném z naznačených směrů práce s novověkými prameny nebude možné suplovat systematický archeologický a stavební výzkum. Je však jisté, že i novověké prameny mohou sehrát v rámci komplexního výzkumu každého objektu nesmírně významnou roli.

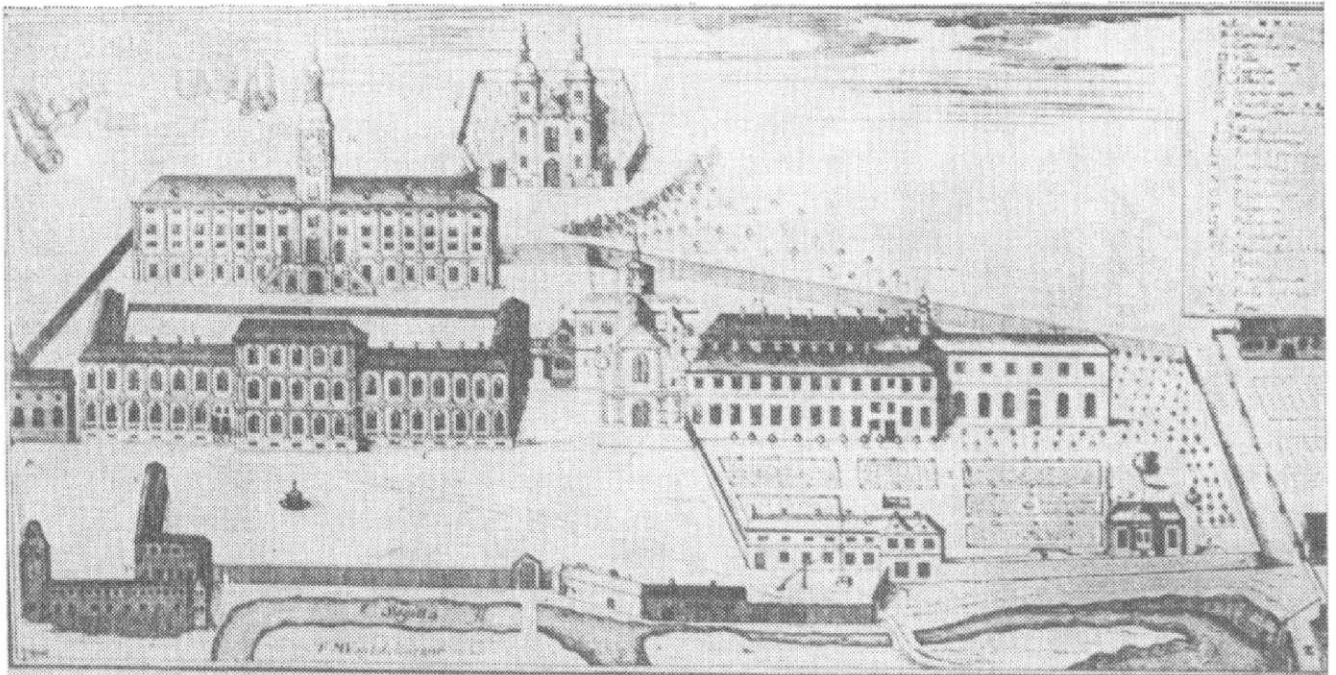
Literatura

- CDB II: Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae II, ed. G. Friedrich, Praha 1912.
 Čechura, J., Kuthan, J. 1980: Středověké stavby kláštera v Plasích, Památky a příroda, 203—217.
 — 1982: Grangie v Plasích?, Umění 3/XXX, 273—276.

1

2

Obr. 3. 1 — Willenbergova veduta Plas ze začátku 17. stol. Vlevo v popředí hospodářský okrsek, směrem doprava kostel u brány, prelatura, pobožený konventní chrám a konvent, vzadu vedle domu s koufícím komínem patrová kaple s dvěma křížky ve štítech.

2 — Pohled na Plasy od M. Vogta, in: *Das jetzt lebende Königreich Böhmen...*, 1712. V levém dolním rohu hospodářský okrsek s věží patrnou na Willenbergově pohledu. Prelatura a sýpky u patrové kaple již jako novostavby, v barokní podobě je rovněž konventní chrám s kaplí sv. Bartoloměje na sev. straně a Wassmutiův konvent.

Friedl, A. 1921: Archeologické bádání na Hůrce u Plzně a u klášterního kostela v Plasech, PA XXXV, 266—268.

Kadlec, J. 1949: Dějiny kláštera Svaté Koruny, Č. Budějovice.

Líbal, D., Pavlík, M. 1980: Románská budova klášterního hospodářského dvora v Plasech, *Umění XXVIII*, 515—518.

Podlaha, A. 1909: Popisy kláštera a kostelů v Plasech v rukopise z r. 1744, PA XXIII, 223—232.

— 1909a: *Posvátná místa Království Českého III*, Praha.

Sedláček, A. 1923: *Hrady, zámky a tvrze království Českého XIV*, Praha.

- Scheppl, B. 1744: *Lapis sepulchralis fundatoris et benefactorum, aliorumque memorabilium monasterii B. V. Mariae de Plassio anno MDCCXLIV a fundatione jubileo 600, nonnullis suis memoriis renovatus a F. Benedicto Scheppl, S. O. Cisterciensis eiusdem monasterii professo, archiv NM v Praze, Plasy F 160.*
- Sommer, P., Štauber, B., v tisku: *Příspěvek k lokalizaci postoloprtského kláštera*, AR. Třeštík, D. 1968: *Kosmova kronika*, Praha.
- Vogt, M. 1712: *Das jetzt lebende Königreich Böhmen im einer historisch- u. topographischen Beschreibung vorgestellt*, Frankfurt u. Leipzig.
- Vogt, M. (Pelikán, J. M.) 1729: *Tilia Plassensis in horto nostro sive Chronicum Plassense privatum a F. Mauritio Vogt, S. O. C. Plasi professo, SOA Litoměřice, RC Osek, B IV 8.*

Zusammenfassung

Zur Frage der Auswertung neuzeitlicher schriftlicher und archäologischer Quellen

Ein unteilbarer Bestandteil der vorbereitenden Arbeit und abschließenden Wertung gewonnener Informationen bei dem Großteil der archäologischen Forschungen ist das Studium neuzeitlicher schriftlicher und ikonographischer Quellen. Im Rahmen der deskriptiven Funktion neuzeitlicher Beschreibungen und Abbildungen von Objekten, die deren Autor aus eigener Erfahrung kannte, können vor allem drei Möglichkeiten eintreten:

1. Die neuzeitliche Quelle beschreibt das für sie Gegenwärtige. Bei dieser Beschreibung kann die Quelle nur von Objekten aussagen, die ihr auch mit der Entstehungszeit gegenwärtig sind.
2. Bei der Beschreibung der bestehenden Lage an einer konkreten Örtlichkeit kann die neuzeitliche Quelle das Anknüpfen neuzeitlicher Objekte an abgekommene oder stark deformierte Objekte andeuten.
3. neuzeitliche Quelle kann mehr oder weniger beschädigte mittelalterliche Objekte beschreiben, die in die Entstehungszeit der Quelle überlebt haben; damit nähert sich diese im Hinblick auf die Qualität der Aufzeichnung und den Charakter der Erhaltung des betreffenden Objekts mittelalterlichen zeitgenössischen Informationen oder kommt ihnen gleich. Ein Beispiel, das die zweitgenannte Möglichkeit dokumentiert, ist die Klärung der Bauentwicklung des Wirtschaftsgebäudes des Dekanats in Postoloprty, Bez. Louny. In diesem Gebäude wurden Mauerteile freigelegt, die aus dem romanischen, spätgotischen und neuzeitlichen Ausbau stammen. Nach erhaltenen neuzeitlichen Schriftstücken und Veduten war es möglich die spätmittelalterliche Bauphase dieses Objekts als Rest der Franziskus-Seraphinus-Kirche mit einer Schule zu interpretieren; beide Objekte schlossen sich an das zweiphasige romanische Mauerwerk an, das aus der Zeit des ersten steinernen Aufbaus des abgekommenen Benediktinerklosters Porta apostolorum (zum erstenmal erwähnt 1119—112), und aus der Zeit um die Mitte des 12. Jahrhunderts stammt. Damals entstand der jüngere Gemäuerabschnitt mit dem sechsfachen Gruppenfenster. Nachdem zum J. 1692 eine Nachricht erhalten blieb, die Franziskus-Kirche habe baulich an die Reste des Konvents angeknüpft, war es möglich, den Konvent endgültig zu lokalisieren, von dem bisher angenommen wurde, er sei auf dem nahen Burgwall Drahuš gestanden.

Ein Beispiel der dritten Möglichkeit neuzeitliche Quellen auszuwerten, bietet die Gelegenheit detaillierter Analysen neuzeitliche Schriftstücke und ikonographischer Quellen mit dem Ziel, das Bauschema und die Funktion der einzelnen Objekte des ehemaligen Zisterzienserkonvents in Plasy, Bez. Plzeň-Nord festzustellen. Dank der Beschreibung der Bauten in Plasy und ihrer Abbildung auf Veduten aus der Zeit vor der Barockisierung läßt sich die Gestalt der Konventkirche mit dem untergegangenen Westteil (der teilweise auch aus Forschungen A. Friedls bekannt ist) mit hoher Wahrscheinlichkeit rekonstruieren, der bis heute in seiner Baumasse einen großen Teil des ursprünglichen romanischen Mauerwerks birgt (geweiht im Jahr 1204). Auch kann man sich eine Vorstellung von dem Aussehen des vorhussitischen Konvents, der zum Teil noch in dem frühbarocken (heute abgekommenen) Konventbau vom Anfang

des 17. Jahrhunderts erhalten ist. und vom Wirtschaftsbezirk des Klosters machen, dessen laufende Baurekognoszierungen die Daten neuzeitlicher Schriftstücke verifizieren (siehe den unlängst publizierten Fund eines frühmittelalterlichen Wirtschaftsgebäudes). Wertvoll sind auch die aus der Gegenüberstellung neuzeitlicher Schriftstücke und bekannter, bis heute in Plasy stehender Sakralbauten hervorgehenden Erkenntnisse (in Plasy übriggeblieben ist vor allem die sogenannte Stockwerkkammer). Vom Standpunkt der weiteren archäologischen Forschungen sind auch andere Informationen, z. B. über Gräberfelder sehr wertvoll.

Selbstverständlich kann man nicht bei allen Objekten mit neuzeitlichen Quellen arbeiten. Es ist auch klar, daß die Arbeit mit solchen Quellen in keiner der angedeuteten Richtungen die systematische archäologische und architektonische Untersuchung ersetzen kann. Dagegen steht fest, daß auch neuzeitliche Quellen, die nicht selten aus übertriebenem Mißtrauen abgelehnt werden, im Rahmen einer komplexen Erforschung jedes einzelnen Objekts eine äußerst wichtige Rolle spielen.

Abbildungen:

Abb. 1. Postoloprty, Bez. Louny. 1 Dekanatsgebäude, 2 Wirtschaftsobjekt — Fund romanischen Mauerwerks im Ostteil der südlichen Umfangsmauer, 3 Schloß, 4 Dekanatskirche der hl. Jungfrau Maria.

Abb. 2. Plasy, Bez. Plzeň-Nord. 1 abgekommener Turm, 2 frühmittelalterliches Wirtschaftsgebäude, 3. Friedhof (nur sehr annähernd nach Berichten B. Scheppls lokalisiert), 4 Reste der sogenannten königlichen Residenz nach dem Zeugnis B. Scheppls, 4 Stockwerk-Kapelle, 6 Versuch einer Rekonstruktion der Fundsituation von Friedls Forschungen aus dem Jahr 1920, 7 untergegangene St.-Bartolomäus-Kapelle, 8 Atrium sacristiae, 9 Kapitelsaal, 10 cubiculum ianitoriae, 11 porta ianitoriae, 12 gradus ad dormitorium, 13 camera refectorii, 14 secessus, 15 refectorium, 16 atrium, 17 refectorium aestivum, 18 cullina, 19 cubiculum coeli, 20 dispensa, 21 Westdurchgang und Stiegen zum Dormitorium, 22 bibliotheca, 23 schola, 24 olim infirmaria, deinde novitiatus, 25 olim informaria, deinde novitiatus, 26 repositorium, deinde mutata ianitoria atrium ad Ingressum conventus, 27 westliche Umfangsmauer des abgekommenen Westflügels des vorhussitschen Konvents mit schematisch dargestellter Terrakottapflasterung des ursprünglichen Interieurs, 28 annähernd lokalisierter Fund der Pilotagenreste, 29 sacellum et spatiosum atrium, 30 cubicula, 31 Paradieshof mit Ambitus, an der Südseite fons lapideus, an der Westseite sacellum informariae s. Barbarae. Lokalisierung Nr. 1 und 2 — Líbal, Pavlík 1980, Nr. 3—4, 6—31 — Schepl 1744.

Abb. 3. Foto 1. Willenbergs Vedute von Plasy aus dem Beginn des 17. Jahrhunderts. Links im Vordergrund der Wirtschaftsbezirk, rechts Kirche beim Tor, Prälatur, der abgerissene Konventdom und der Konvent, hinten neben dem Haus mit rauchendem Schornstein eine Stockwerk-Kapelle mit zwei Kreuzen im Giebel.

Foto 2. Blick auf Plasy von M. Vogt, in: Das jetzt lebende Königreich Böhmen..., 1712. 1712. In der linken unteren Ecke der Wirtschaftsbezirk mit dem auf Willenbergs Blick bemerkbaren Turm. Prälatur und Speicher bei der Stockwerk-Kapelle bereits als Neubauten, in der Barockform die Konventkirche mit St.-Bartolomäus-Kapelle an der Nordseite und Wassmutis Konvent.